

УДК 338.27

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

В.П. БЕГЛИЦЯ

Міністерство освіти і науки України

Повідомлення 1

У статті проаналізовано проблеми конкурентної поведінки пф забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання України з урахуванням особливостей національної економіки

В умовах глобального ринку конкурентоспроможність стає візитною карткою країн, галузей пф підприємств. Перехід економіки України на ринкові відносини значно розширив теоретичне пф практичне поле конкурентної поведінки суб'єктів господарювання. З позиції управління національним господарством конкурентоспроможність постала в ранг визначальних критеріїв оцінки економічного потенціалу окремих видів економічної діяльності, галузей пф країни в цілому.

Постановка проблеми

Економічна наука активно відгукнулася на потреби теоретичного пф практичного забезпечення успішного позиціонування українських підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Проблеми конкурентної поведінки пф забезпечення конкурентоспроможності достатньо широко висвітлені у вітчизняній науковій літературі. Але сьогодні публікації здебільшого висвітлюють конкурентоспроможність на макро- і мікрорівні, тобто або національної економіки в цілому або окремих підприємств.

Конкурентоспроможність галузей, зокрема промисловості (мезорівень), досліджено недостатньо. Науковий інтерес являють теоретичні, методичні та практичні питання забезпечення конкурентоспроможності промисловості через механізм державного управління цим процесом. Але конкурентоспроможність – це комплексна інтеграційна категорія, яка однаковою мірою відбиває стан конкурентної поведінки як окремих суб'єктів ринку, так і їх організаційно-господарських об'єднань від підприємств, галузей, видів економічної діяльності до економічної системи в цілому.

Об'єкти та методи дослідження

Національна економічна система являє собою сукупність господарських, організаційних і інституціональних елементів економічного устрою держави, які спрямовані на створення умов економічного зростання, підвищення добробуту населення та забезпечення стійкого конкурентного позиціонування, як на внутрішньому, так і на світовому ринку товарів і послуг.

Окрім структурно-організаційного аспекту національна економічна система включає в себе також сукупність відповідних принципів функціонування та механізмів взаємодії між її складовими елементами, що разом утворюють інституціональне або регуляторне поле економічної системи, де провідну регуляторну (управлінську) функцію виконує держава. Конкурентоспроможність виступає основною ознакою ефективності функціонування національної економіки і дієвості державного управління її розвитком.

В умовах глобалізації економічних відносин роль держави в регулюванні конкурентних позицій національної економічної системи та її складових надзвичайно зростає. Це пов'язано з тим, що в умовах глобального ринку суб'єктом економічних відносин все частіше виступає держава, з її політичними, ідеологічними та економічними інститутами як засобами впливу на формування внутрішнього і зовнішнього конкурентного середовища.

Промисловість як структурний елемент економіки (за сукупністю підприємств і видів діяльності), а також як носій та провідник державних інституційних нормативів (як елемент управління) виступає на ринку у двоїстій ролі, з одного боку, вона є продовженням держави на мезорівні, з іншого, – представником первинних ланок економіки, тобто мікрорівня.

При всій складності та невизначеності теоретичних питань побудови та функціонування державного механізму управління конкурентоспроможністю промислового виробництва економічна наука і практика має достатньо чітке уявлення щодо концептуальних принципів розв'язання цієї проблеми.

По-перше, держава та ринкові механізми не є антиподами в механізмі регулювання конкурентоспроможності, вони мають сприйматися як взаємодоповнюючі елементи. Тим паче, що державне регулювання не завжди зводиться до суто адміністративних важелів, а частіше виступає як механізм економічного впливу на суб'єктів господарювання через стимулювання або дестимулювання бажаних з національних позицій економічних змін.

По-друге, при всій значущості державних інструментів регулювання, масштаби та ефективність державного впливу завжди обмежені можливостями самої держави як інституціональної агенції на вільному ринку, так і механізмами ринкової взаємодії господарюючих суб'єктів конкурентного ринку. В Україні у державній власності знаходиться лише 1,8% загальної кількості промислових підприємств, ринкова частка яких складає всього 14,6% загального обсягу реалізованої продукції. При такій структурі власності державні інституції мають скоріше сприймати умови конкуренції, що складаються на ринку, ніж намагатися їх змінити.

По-третє, взаємозалежність державного фактора та ринкових механізмів є динамічною функцією. Межа дієвості та ефективності впливу кожного з них постійно змінюється в часі, реалізуючись через модель сильної або слабкої держави.

За Макаровим С.П. «кризові періоди породжують теорії активного втручання держави в соціально-економічні процеси, а періоди відносного добробуту стають умовою появи шкіл, які обґрунтовують необхідність обмеженого втручання держави» [1].

Достатньо прикладів на підтвердження цієї тези з'явилося з виникненням сучасної світової фінансової кризи, яка значно посилила прихильність суспільства, науковців і державних службовців до державницької концепції управління економікою та відповідно конкурентоспроможністю. Слід зазначити, що посилення тенденцій реалізації моделі сильної держави має місце не лише в транзитивних економіках, як, наприклад, в Україні, а й у традиційно ринкових країнах.

По-четверте, механізм підвищення конкурентоспроможності має спиратися, передусім, на факторну парадигму забезпечення конкурентних переваг, враховуючи особливості національної економіки.

Іншими словами, важелі державного впливу мають забезпечувати максимально ефективно відтворення сприятливих умов зростання конкурентоспроможності через оптимізацію галузевої структури виробництва, зростання технологічного рівня, активізацію інноваційної діяльності, інформаційне та інституціональне забезпечення, підвищення ефективності використання ресурсів, особливо енергетичних.

По-п'яте, ефективне управління конкурентоспроможністю можливо лише за умови системності, тобто охоплюючи всі ієрархічні рівні регулювання – підприємства, галузі, регіони, національна економіка – та всю сукупність умов відтворення конкурентних переваг, як внутрішніх, так і зовнішніх, включаючи вплив позаекономічних чинників – політичних, соціальних, економічних та інших. На це, зокрема, звертає увагу Піддубна Л.І., яка вважає, що «системна функція державного регулювання конкурентоспроможності є функцією державного регулювання економічним розвитком країни» [2].

Світовий досвід дає багато прикладів успішного державного регулювання конкурентоспроможності. Вже традиційним став приклад японської моделі управління економічним розвитком і конкурентоспроможністю, яка одночасно вирішувала декілька задач – повоєнне відновлення економіки, концентрація інвестиційних ресурсів і входження за рівнем технології і конкурентоспроможності в коло економічно розвинених країн світу, або як інколи кажуть промислово розвинених країн (ПРК).

Дещо подібний комплекс завдань постав і перед українською промисловістю. Необхідність проведення істотних структурних змін, оновлення та модернізація основних засобів і технологій, пошук джерел інвестування, зміна факторних орієнтирів економічного розвитку на користь інновацій і занієвих ресурсів ставлять не менш складні завдання, ніж вони були в Японії після Другої світової війни.

Японська модель свого часу була взята багатьма країнами в якості теоретичної основи розробки національних програм підвищення конкурентоспроможності, зокрема в США, країнах Західної Європи (Англії, Франції, Німеччини, Італії), Південно-Східної Азії (Корея). Проте кожна з них мала свої особливості в її реалізації.

Так, Дж.А.Харт виділяє шість основних концепцій або підходів щодо регулювання конкурентоспроможності, які досить широко висвітлювалися в науковій літературі у 80-90-х роках минулого століття, це такі: макроекономічний, державний, некорпоративний, коаліційний, культуралістський і соціально-державницький [3]. Але нам ближче погляди Р.Нельсона, який зосереджує увагу на трьох основних підходах: мікроекономічний (дієвими гравцями якого є підприємства-компанії), макроекономічний (в основу якого покладено витрати капіталу, сукупні норми накопичення та інвестування, зростання продуктивності праці), промислова політика держави (як фактор впливу на економіку через субсидування НДДКР і захист внутрішнього ринку) [4]. Проте не можна брати за основу якусь одну модель (підхід). Їх структурування здійснюється лише за переважним впливом тих чи інших чинників.

Створюючи механізм підвищення конкурентоспроможності безперечно важливо враховувати та використовувати інтереси та можливості первинної господарської ланки, якими є підприємства. Державне регулювання на мікрорівні важливо не стільки як інструмент змін (хоча і це інколи потрібно), скільки як гарант стабільності та передбачуваності нормативно-правового поля конкуренції.

На макрорівні вплив держави може бути більш динамічним і вагомим. Хоча основні параметри макроекономіки в ринкових суспільствах визначаються ринковими умовами, держава завжди залишає за собою право задіяти багато факторів впливу на зміну кожного з них створюючи умови для ефективного використання національних ресурсів і можливостей підвищення конкурентоспроможності через рентну політику, кредитно-валютну політику, протекціоністські заходи, регулювання оплати праці, сукупного попиту, накопичення та інші.

Проте М.Портер, як класик теорії міжнародної конкуренції, не поділяє захоплення макроекономічною моделлю регулювання конкурентоспроможності. Він звертає увагу на те, що багато країн значно підвищили життєвий рівень і конкурентоспроможність маючи дефіцит бюджету (Японія, Італія, Корея), зростання курсу національної валюти (Німеччина, Швейцарія) та використовуючи високу відсоткову ставку (Італія, Корея), тобто всупереч принципам цієї моделі [5].

Постулат промислової політики в регулюванні конкурентоспроможності як за темою наукового дослідження, так і за економічною сутністю формування конкурентних переваг вбачається найбільш дієвим та ефективним серед концептуальних підходів оскільки зосереджує увагу на головному структуроутворюючому елементі національної економіки та її конкурентних стосунків на світовому ринку – на промисловості. Промисловість в Україні забезпечує 46,6% загального випуску товарів і послуг, 29,3% валової доданої вартості і майже 90% товарного експорту [6].

М.Портер посилається на Челмез Джонсона, який досліджуючи «японське чудо», звертає увагу на те, що США здійснює державне регулювання конкурентоспроможності за допомогою ринково-раціональної політики, тобто формуючи сприятливі умови конкуренції, тоді як японський уряд проводить планову-раціональну політику, орієнтовану на розвиток економіки, тобто забезпечуючи перерозподіл ресурсів із однієї галузі в іншу та створюючи умови для розвитку наукоємних та високотехнологічних конкурентних виробництв [7].

Проте така політика потребує відповідних державних інституцій. В Японії роль такої інституції відіграє Міністерство міжнародної торгівлі та промисловості. Крім того там існує розгалужена система державних органів управління – Рада конкурентоспроможності, Управління розвитком науки і технологій, Управління з технологічної політики Міністерства торгівлі та інші [7]. Спираючись на досвід Японії інституції з державного регулювання конкурентоспроможності було створено у Великобританії – Національну раду економічного розвитку (НРЕР), у Франції – Генеральний комісаріат стратегічного планування і прогнозування, в Республіці Корея – Раду економічного планування з широкими повноваженнями, в Італії – Національну конфедерацію бізнес-фірм [8]. Особливістю функціонування цих органів є те, що вони не втручаються безпосередньо у ринковий механізм, а лише забезпечують відтворення внутрішніх і зовнішніх умов конкурентоспроможності.

Особливості японської моделі підвищення конкурентоспроможності, що були відмічені у праці [7], можуть бути ефективно використовуватися у вітчизняній практиці при формуванні промислової політики та механізмів регулювання конкурентоспроможності. У сучасних умовах, коли транзитивна економіка доповнюється заходами антикризового змісту, головна увага має бути зосереджена на таких трьох напрямках:

– проведення активної державної політики з підвищення конкурентоспроможності та подолання кризових явищ;

- визначення пріоритетів конкурентної політики та забезпечення їх селективної підтримки;
- реструктуризація промислового потенціалу при жорсткому фінансовому регулюванні.

Зміст основних напрямів формування державного механізму підвищення конкурентоспроможності промислового виробництва наведено в таблиці.

**Зміст основних напрямів формування державного механізму
підвищення конкурентоспроможності промислового виробництва**

Основні напрями	Зміст основних напрямів
<p>Активна державна політика</p> <p>Пріоритети, селективний протекціонізм</p> <p>Реструктуризація, фінансове регулювання</p>	<p>Проведення активної державної політики у підвищенні конкурентоспроможності та подоланні кризових явищ. Формування державних інституцій зі сприяння конкурентоспроможності, чітка стратегія розвитку та відповідна макроекономічна політика, підтримання кадрової стабільності державних службовців, зростання їх фахового рівня, м'яке антимонопольне законодавство, підтримка крупних виробничо-інноваційних господарських об'єднань конкурентного типу, запуск інноваційної моделі розвитку економіки.</p> <p>Визначення пріоритетів конкурентної політики – галузей, видів діяльності, виробництв, які мають скласти матрицю економічного і конкурентного зростання, державна підтримка точок зростання у формі селективного протекціонізму, захист внутрішнього ринку особливо у пріоритетних для національної економіки галузях, стимулювання агресивного експорту в секторах конкурентного прориву, обмеження прямих іноземних інвестицій як захист національних конкурентоспроможних виробництв від поглинання конкурентами.</p> <p>Реструктуризація промисловості під контролем уряду, створення конкурентоспроможних господарських об'єднань концернів, холдингів, корпорацій, а також картельних об'єднань, жорстке регулювання фінансових ресурсів, кредитування реальної економіки, а не споживчого попиту, зниження ролі Міжнародного валютного фонду, розробка та впровадження механізмів міжгалузевого перерозподілу капіталів, участь держави у дотаціях за спільними інноваційними проектами.</p>

Це так би мовити, загальні принципи. В якійсь мірі вони вже реалізуються в наших умовах.

Так, Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки (схвалена постановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. № 1174) передбачає «підвищення конкурентних можливостей промислового виробництва, розширення ринків за рахунок виходу до пріоритетних, найбільш ефективних для національної економіки секторів світового ринку (авіакосмічного, суднобудівного, військової техніки, транспортного та сільськогосподарського машинобудування), а

також та задоволення потреб внутрішнього ринку високих технологій за рахунок вітчизняного виробництва» [8].

До пріоритетів промислового розвитку і забезпечення їх селективної підтримки віднесено інформаційні технології та системи зв'язку, технології спеціального, особливо подвійного призначення, функціональні та конструктивні матеріали, екологічні технології, біотехнології, а також медичне діагностичне устаткування та енерго- та ресурсозберігаючі технології.

З метою проведення більш дієвої промислової політики в умовах кризи Уряд ініціював розроблення Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року, яка передбачає системну реалізацію державної промислової політики, більш ефективного використання ресурсів держави, регіонів і приватного бізнесу для активізації інноваційно-інвестиційного розвитку і підвищення ефективності державного управління промисловим розвитком [9].

Висновки

Критично оцінюючи існуючу вітчизняну управлінську практику слід визнати її недосконалість, що полягає у відсутності системності, частих змін нормативно-правового поля, нестабільності кадрового забезпечення від рядових управлінців до уряду включно, розгалуженій системі і частій зміні пріоритетів, що значною мірою залежать від впливу лобістських інтересів окремих суспільно-політичних груп.

Але головне, що стоїть на заваді реалізації конкурентних переваг національної економіки – це відсутність стратегічного бачення конкурентних позицій української промисловості на світовому ринку та чіткого уявлення щодо практичних кроків їх досягнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаров С.П. Государство как субъект социально-экономических процессов // Философия хозяйства. – 2005. – №4-5. – с 180–195.
2. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання управління: Монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 388 с.
3. Hart A. Jeffrey, Rival Capitalists: International Competitiveness in the United States, Japan, and Western Europe London: Cornell University Press, 1992.
4. Nelson R. Recent Writings on Competitiveness: Boxing the Compass. California Management Review, Winter, 1992. p. 127 – 137.
5. Porter. The Competitive Advantage of National. New York: The Free Press, 1990.
6. Статистичний щорічник України за 2006 рік. Державний комітет статистики / За ред. Осауленко О.Г. – 2007.
7. Портер М. Японская экономическая модель: Может ли Япония конкурировать? / Пер. с англ. – М.: Алебина Бизнес Букс, 2005. – 262 с.
8. Державна програма розвитку промисловості на 2003–2011 роки / Схвалено Гостановою Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. №1174.
9. Концепція проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 року / Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 липня 2008 р. № 947–р.

Надійшла 20.08.2009